

Edita

STEINOVÁ

**PRÍBEH
JEDNEJ
ŽIDOVSKÉJ
RODINY**
(autobiografia)

EUROPA

Edita
STEINOVA

EUROPA

Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Edita Steinová: Príbeh jednej židovskej rodiny (autobiografia)

Preklad, poznámky a stručný životopis © Milan Krankus 2019

Vedecká redakcia © Prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. 2019

Redakčná úprava © Martin Plch 2019

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2019 visual communication

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2019

Ako trinásty zväzok edície Auris vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2019

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89666-73-7

**PRÍBEH
JEDNEJ
ŽIDOVSKÉJ
RODINY**
(autobiografia)

EDICIA
AURIS

ZVÄZOK XIII.

PREDHOVOR

Posledné mesiace pretrhli doterajší pokojný život nemeckých Židov. Boli prinútení, aby sa zamysleli nad sebou, svojou podstatou a osudom. Ale aj veľa iným, nestranným, sa aktuálnymi udalosťami vnucovala židovská otázka. S veľkou vážnosťou a zodpovednosťou sa ňou zaoberali napr. v kruhoch katolíckej mládeže. V týchto mesiacoch som stále znova musela myslieť na rozhovor, ktorý som mala pred niekoľkými rokmi s jedným kňazom a členom rádu. Prikázal mi v ňom, aby som písala, čo som sama vedela o židovskej prirodzenosti ako dieťa zo židovskej rodiny, lebo neoboznámení ľudia o tom vedia veľmi málo. Vtedy mi však veľa iných úloh zabránilo vážne pristúpiť k splneniu tohto návrhu. Keď sa v marci tohto roku (1933) spolu s národnou revolúciou rozpútal v Nemecku boj proti tomu, čo je židovské, znova sa mi vrátila táto myšlienka. „Keby som len vedela, ako Hitler prišiel k takej strašnej nenávisti voči Židom“ – povedala jedna z mojich židovských priateľiek v rozhovore, v ktorom sme sa snažili pochopiť situáciu Židov. Programové spisy a prejavy nových mocipánov dávali na to odpoveď.

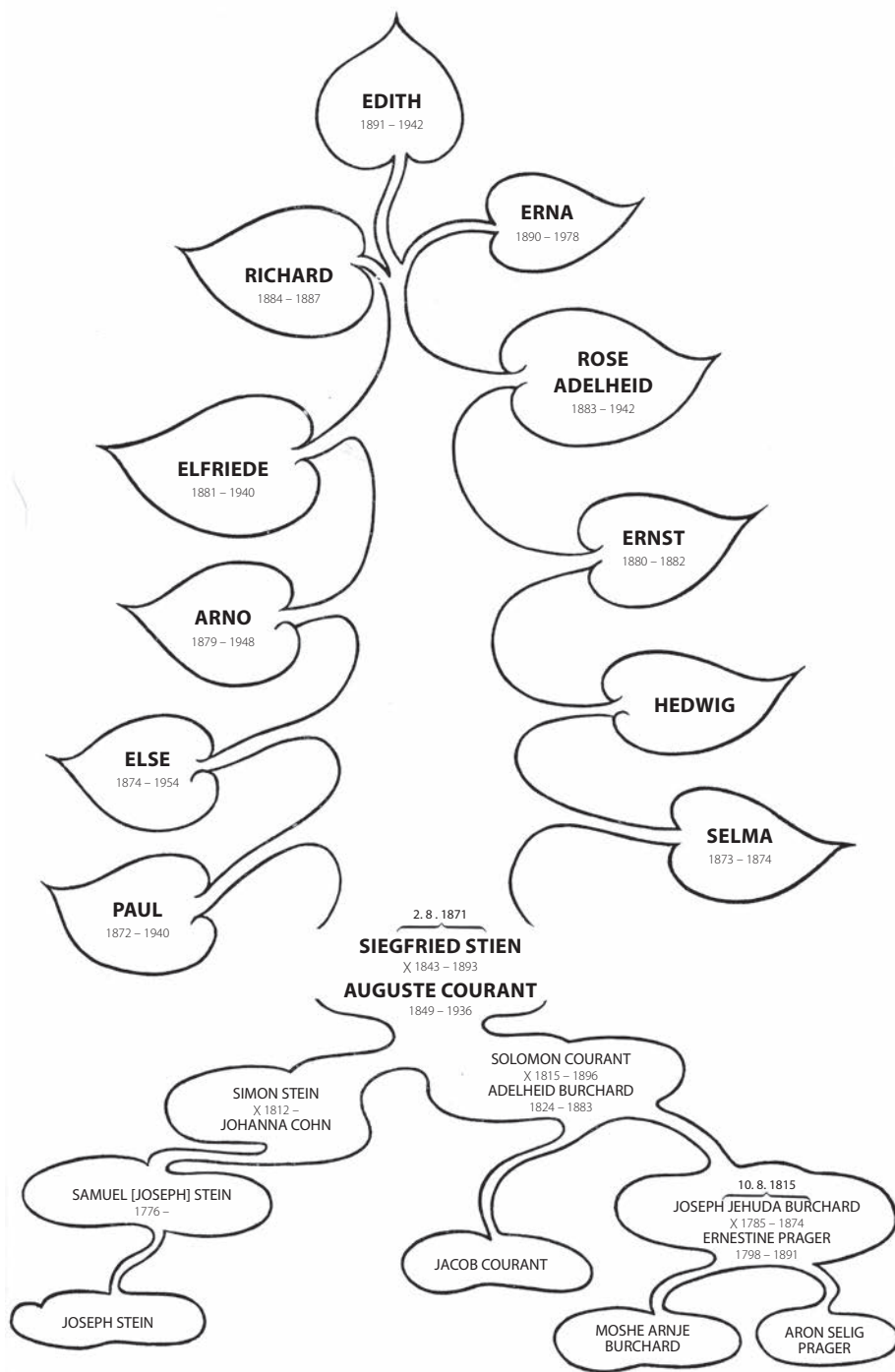
Ako z krivého zrkadla hľadela z nich strašidelná karikatúra, možno vytvorená v úprimnom presvedčení. Možno boli jednotlivé črty vytvorené podľa živého modelu. Ale je židovská prirodzenosť nevyhnutným dôsledkom „židovskej krvi“? Sú veľkokapitalisti, impertinentní literáti a nespokojné hlavy, ktoré zohrali vedúcu rolu v revolučných pohyboch posledných desaťročí, jedinými alebo aj najskutočnejšími reprezentantmi židovstva? Vo všetkých vrstvách nemeckého národa možno nájsť ľudí, ktorí odpovedia záporne: dostali sa totiž do židovských rodín ako zamestnanci, pracovníci, susedia, školskí a univerzitní kolegovia a našli tam dobrotu srdca, pochopenie, vrele prijatie a ochotu pomôcť. A ich zmysel pre spravodlivosť sa búri proti tomu, že títo ľudia sú teraz odsúdení na existenciu páriov. Ale mnohým iným chýbajú takéto skúsenosti. Príležitosť poznať, čo je židovské, je dnes nedostupná predovšetkým mládeži, ktorá je od najrannejšieho detstva vychovávaná k rasovej nenávisti. Proti nim máme my, ktorí sme vyrástli v židovstve, povinnosť podať svedectvo.

Čo napíšem na týchto stránkach nemá byť apológiou židovstva. Na objasnenie „idey“ židovského národa a jej obrany pred sfalšovaním, na predstavenie obsahu židovského náboženstva, na napísanie histórie židovského národa – na to všetko sú povolanejší. Kto chce o tom vedieť viac, nájde bohatú literatúru. Ja by som chcela jednoducho iba opísať to, čo som sama zažila, s čím som mala skúsenosť ako Židovka; podať svedectvo okrem tých, ktoré sú už vytlačené, publikované, alebo budú v budúcnosti. Kto sa chce bezprostredne poučiť z prameňov, môže ich tu nájsť. Najprv som mala v úmysle písať spomienky svojej matky.¹

1 Augusta Steinová, rod. Courantová (4. 10. 1849 Lublinitz (Lublínek) – 14. 9. 1936, Vroclav).

Bola nevyčerpatel'ná v rozprávaní a hoci som nemohla mať nádej, že sa jej to podarí zapísať pri jej vysokom veku – má 84 rokov, predsa som sa len chcela pokúsiť, aby mi sama rozprávala a ja by som čo najvernejšie zapísala jej slová. Ale aj to sa ukázalo ako veľmi ťažké: nenašlo sa na to totiž dost' pokojných hodín. Musela som matke klásť určité otázky, aby som do prúdu spomienok zaviedla toľko poriadku a jasnosti, koľko by cudzí čitateľ potreboval na pochopenie faktov a často jednoducho nebolo možné uviesť spoľahlivé a pochopiteľné skutočnosti. Nižšie predstavujem teda krátke poznámky, vychádzajúce z rozhovorov s mojou matkou. Potom nasleduje obraz života mojej matky, ako som sa ho sama pokúsila spísať.

Vroclav, 21. IX. 1933. *Edita Steinová*

rodostrom Edity Steinovej

würde da sein kommen, kämpfen wir 19.
 später auch etwas helfen. Wir stütz-
 ten uns, wenn man uns paar Proben
 kaiserliche aufgeschrieft hatte, nur
 nicht mit den Bauern zu verständigen,
 oder gar, wenn einem die Bedeutung
 der Karte unklar war! Ich
 sah man plauderte auf dem Hofen vor
 der Läden für oder ging zum "Ring"
 "Papier" : dort saßen auf dem
 Bänken vor den Häusern alle Be-
 kannte, und in der Höhe wurde
 zwischen hohen Bäumen der H. id.
 kenne. Im Laufe der Zeit
 wir manchmal in die Synagoge
 mitgenommen. Nebenher wurde ein
 Papiergang in den Wald gemacht
 und ein Besuch auf dem schönen Friedhof, um
 hoch den Hügel, wo unsere Gefallenen
 lagen und in kleinen Kindergräbern
 Gedenken, die lange vor uns

T. G.
 habe
 in die
 schlan-
 kenne
 Läden
 der Karte
 den an
 Gedane
 sind.

rukopis autobiografie

I

ZO SPOMIENOK MOJEJ MATKY

1.

Otec mojej matky, Salomon Courant sa narodil r. 1815.²

Matka sa už nepamätá, odkiaľ pochádzala jeho rodina, ale domnieva sa, že z francúzskeho pohraničia. Neskôr jeho rodičia bývali v Pyskowicach v Hornom Sliezsku. Salomon Courant sa venoval výrobe mydla a sviečok. Na svojich vandrovkách prišiel raz do domu mojich prarodičov³ v Lublinci, kde uvidel moju babičku, ktorá mala vtedy 12 rokov a hneď sa mu zapáčila. Odvtedy tam prichádzal každý rok; keď mala 17 rokov, zasnúbili sa, a o rok na to bola svadba. Bolo to roku 1842.

Pradedko Joseph Burchard pochádzal z provincie Poznaň, rovnako ako jeho žena Ernestine, rod. Pragerová. V prvom roku manželstva bývali v Hunfelde (Psie Pole) v Sliezsku. Keď tam ich domček zničil požiar, presťahovali sa do Lublinca. Pradedko bol veľa rokov kantor a spevák modlitieb v synagóge. Keď sa musel vzdať tohto miesta, založil fabriku na vatú. Vo vlastnom dome mal modlitebňu, kde sa na vysoké sviatky zhromaždili na modlitby všetci jeho zaťovia. Bol veľmi prísny otec a učiteľ. Vnuci museli k nemu chodiť, aby ich učil modliť sa. Kričal na nich, ale nikdy ich nebil a žiadne dieťa neodišlo z domu bez nejakého darčeka. Prarodičia mali 11 detí: štyroch synov a sedem dcér. Od sedemdesiatky sa jeho narodeniny slávil ako veľký sviatok, na ktorom sa zúčastňovali, pokiaľ možno všetky jeho deti a vnuci. V jednej z piesní, ktorú k takejto príležitosti zložil jeho syn Emanuel, sa spievalo:

„Zriedka stretneš otca tak oddaného deťom, čo pod zdanlivou tvrdosťou ukrýva toľko srdca.“ Jakob Radlauer, syn najstaršej dcéry Johanny, miláčik celej rodiny, zložil nasledovné verše: „Sedemdesiatosem rokov, ktoré ti dnes uplynuli, bolo plných Božej lásky, ktoré Pán na teba vylial. Babička verne stojí pri tebe, v bôli alebo v radošti, chrániac teba a nás všetkých s najväčšou láskou.“

Jakob býval vo Vroclave, kde bol vážnym obchodníkom. Zomrel pred niekoľkými rokmi ako osemdesiatpäť ročný a prežil oboch svojich synov, ktorí padli v prvej svetovej vojne. (Starší z nich, Ernest, pracoval v čase vypuknutia vojny vo východnej Afrike ako právnik v štátnych službách. V prezlečení a nie bez dobrodružstiev sa mu podarilo vrátiť do Nemecka a zachrániť dôležité dokumenty. Potom narukoval do armády.) Prarodičia žili v starobe vo veľkej biede, ale vždy vedeli

2 *Salomon Courant (5. 6. 1815, Peiskretscham /Pyskowice/ – 15. 8. 1896, Charlottenburg, pochovaný v Lublinci).*

3 *Starí rodičia zo strany matky Augusty Steinovej: Joseph Jehuda Burchard (1785 – 21. 6. 1874) a Ernestine Pragerová (1798 – 12. 8. 1891) sa zosobášili 19. augusta 1815. 20. mája 1830 sa presťahovali do Lublinca. Joseph J. Burchard získal r. 1837 pruské občianstvo.*

niečo ušetriť aj pre biednejších, ako boli oni. Keď prababička varila kávu – čo bola vtedy ešte vzácnosť – vždy odložila niekoľko zrníek bokom a takto ich zbierala celý týždeň. Každý piatok prichádzala chudobná žena a dostala všetko nazbierané. Všetky svoje obnosené veci alebo oblečenie od vydatých dcér starostlivo opravovala, aby ich darovala chudobným. Pri tejto práci jej museli usilovne pomáhať malé vnúčatá. Babička ich zhromaždila okolo seba, pridelaovala im prácu a dávala pozor, aby všetko starostlivo vykonali. Už šesťročné deti učila lemovat', starším zvykla zveriť dlhšie šitie. V tejto škole šitia vznikli celé výbavy pre spriatelnené rodiny.

V posledných rokoch života prarodičia už nevedli vlastnú domácnosť. Jedlo im prinášali moji starí rodičia. Pradedko po celý svoj život vrelo miloval svoju ženu a nedovoliť jej vykonávať ťažšiu prácu. Pri poslednej chorobe trpel na bludné predstavy a podozrenia voči nej, takže nakoniec ju museli odvieť z domu. Zomrel vo veku 89 rokov. Odvtedy žila prababička u svojej dcéry Adeleide Courantovej,⁴ čiže mojej babičky, vtedy už chorá, obklopená najväčšou láskou a starostlivosťou tak za ňu, ako aj vnukov. Prababička dlho prežila svoju dcéru a do konca sa tešila plnej duševnej sviežosti. Mala rada, keď jej pravnučky, ktoré tam bývali alebo prichádzali na sviatky, čítali z nejakej knižky a prejavovala veľký záujem o čítané. Jej 93 rokov života bolo plných telesného utrpenia a veľmi trpela najmä keď vedela, že v starobe spôsobuje rodine veľké starosti. Moja matka ju vždy volala „skutočne zbožnou ženou“. V synagóge alebo na cintoríne sa vždy veľmi sústredene a s vnútorným zaujatím modlila, rovnako ako aj v piatok večer, keď zapalaovala šabatové sviece a odriekala predpísané modlitby, na konci ktorých zvykla dodať: „Ó Pane, zošli na nás tak veľa, koľko môžeme znieť.“

Moja babička Adelheide Burchardová bola od detstva zvyknutá veľa pracovať. Spolu so sestrou Johannou sa museli starať o mladších súrodencov. Pretože malé príjmy otca, ktorý bol kantorom, nestačili na udržanie početnej rodiny, obe sestry museli ráno veľmi zavčasu vstávať, aby si v skorých raných hodinách ručnými prácami niečo privyrobili.

Keď sa moji starí rodičia zosobášili, otvorili si malý obchod. Po zaplatení tovaru im ako celý majetok zostalo 25 fenigov. Obchod sa však vďaka usilovnosti a podnikavosti v krátkom čase veľmi dobre rozbehol. O každom rozhodnutí sa radili spoločne, no účtovníctvo viedla babička, bez ktorej dedko neurobil žiadne rozhodnutie. Keď sa obchod rozšíril, zapojili do práce mladších príbuzných Burchardovcov, ktorí pomáhali a pracovali pod vedením ich sestry. Takmer každý rok prišlo na svet ďalšie dieťa. Najstarší syn zomrel ako dojča, ale 15 ďalších prežilo v zdraví a väčšina z nich sa dožila vysokého veku. Z 15 detí bola moja matka štvrtá v poradí. Tak ako babička mala vo veľkej úcte svojich rodičov a prejavovala im všetku lásku, tešila sa aj ona veľkej úcte a láske vlastných detí.

4 *Adelheide Burchardová (14. 4. 1824, Psie Pole – 20. 12. 1883 Lublinec) V r. 1842 sa vydala za Salomona Couranta. Zomrela osem rokov pred svojou matkou Ernestine, rod. Pragerovou.*

Všetky dcéry boli od štvrtého roku života vedené k práci, neskôr pomáhali v obchode, ktorý sa rozširoval z roka na rok, učili sa viesť domácnosť, čo neskôr aj striedavo robili, a tiež si osvojovali ručné práce. Starší súrodenci získali počiatočné vzdelanie vo verejnej škole (moja matka od 5 rokov v katolíckej ľudovej škole). Neskôr dedko založil pre dcéry svojich najstarších detí a pre deti z troch iných židovských rodín súkromnú školu. Moju matku už v dvanástom roku života vzali zo školy, aby pomáhala doma. Dostávala však ešte súkromné hodiny nemeckého a francúzskeho jazyka. Synovia chodili na gymnázium, z ktorého neskôr všetkých poslali do gymnázia vo Vroclave. Piaty z nich boli obchodníkmi⁵, dvaja ukončili univerzitné štúdium (farmáciu a chémiu).⁶

Náboženské vzdelávanie poskytoval židovský učiteľ v škole. Učili sa niečo hebrejsky, ale bolo to príliš málo na to, aby dokázali sami prekladať texty alebo sa modliť s porozumením z hebrejských modlitebných knížiek.

Učili sa tiež prikázania a čítali časti zo Sv. Písma. Deti museli tiež vedieť napamäť niektoré žalmy v nemeckom jazyku. Moja matka hovorila, že sa s veľkou chuťou zúčastňovala na tomto vyučovaní. Navždy si zapamätala, že si musia vážiť každé náboženstvo a nesmú nikdy hovoriť niečo proti inému vyznaniu. Chlapcov – ako som už spomenula – učil predpísané modlitby sám dedko. V sobotu popoludní obidvaja rodičia zhromaždili všetky deti, ktoré žili v dome, na spoločné sobotné a večerné modlitby a ich vysvetlenie. Ale každodenné štúdium Písma a Talmudu, aké ešte v minulých storočiach bolo povinné pre každého židovského muža a ešte dnes sa často praktizuje u východných Židov, nebolo už v rodine mojich starých rodičov zvykom. Všetky predpisy Zákona sa však dodržiavali čo najprísnejšie.

(Hovorím iba o tom, čo mi zostalo v pamäti z rozprávania mojej matky a súrodencov, a čo som sama zažila.)

Nad pohovkou v našej izbe viseli portréty mojich starých rodičov. Pekná, jemná tvár mojej babičky v bielom čepčeku je veľmi vážna a hovorí o mnohom utrpení. Babička zomrela ešte pred mojím narodením. Čo o nej viem, pochádza teda len z rozprávania. Ale mám pocit, že intuitívne odhadujem, čo prežívala vo svojom vnútri, ktoré z jej dcér a vnučiek sa jej najviac podobajú a aj to, čo som ja sama po nej zdedila. Keď moja matka o nej hovorí, doteraz znie z jej hlasu úcta. Deti so svojimi drobnými ťažkosťami bežali radšej k otcovi než k nej. K babičke sa išlo, keď bolo treba riešiť najvážnejšie veci. Navštevovali ju nielen muži a deti, ale aj veľa priateľov. Často za ňou prichádzali aj vznešené panie z okolitých veľkých panstiev a považovali za česť mať ju za priateľku.

Dedko hľadá z obrazu odvážne a s humorom. Mám na neho ešte pár spomienok. Zomrel keď som mala päť rokov. Bol to nízky, živý muž. Keď nás navštívil vo Vroclave, pre každé dieťa vytiahol z vrečka tabuľku čokolády. Ale aj cudzie deti na ulici

5 *Menovite: Jakob, Siegmund, Berthold, Eugen a Alfred.*

6 *David Courant mal neskôr lekárňu v Chemnitz, Emil Courant bol chemik a býval v Berlíne.*

vedeli, že pre nich vždy niečo má. Keď pri veľkých rodinných sviatkoch priniesli pekne ozdobené torty, vyberal z nich kandizované ovocie a dával nám ho do úst. Vždy bol plný neočakávaných veselých nápadov a bol nevyčerateľný v rozprávaní vtipov. Z úbohých začiatkov sa vypracoval na významného a váženého obchodníka, vychoval 15 detí a neustále pomáhal aj iným, najmä chudobnejším príbuzným. Býval vo vlastnom veľkom dome, obklopený deťmi a vnukmi a jeho pohostinnosť nemala hraníc. Vážili si ho nielen v jeho malom mestečku, ale aj v celom Hornom Sliezsku. Veľkej dôvere sa tešil u sedliakov z okolia, ktorí prichádzali v nedeľu do mesta do kostola a v stredu na trh a nákupy. Raz mu jeden sedliak dal peniaze do úschovy. Dedko ich vzal a povedal: „Počkaj, dám ti na to potvrdenie.“ Keď ho priniesol, sedliak si ho pozrel a vrátil mu ho so slovami: „Uložte aj to.“ Tí, čo ho poznali, si doteraz na starého pána Couranta zachovali živú spomienku. Pred dvoma rokmi ma často navštevovala docentka z Pedagogickej akadémie v Beuthene. Keď som povedala matke jej priezvisko, tvrdila, že ich rodina určite pochádza z Lublinca. Potvrdilo sa, že jej otec tam skutočne vyrástol, ale už ako šesťnásťročný odtiaľ odišiel. Keď som ju raz odprevádzala z prechádzky, stretol nás a pozdravil ma ako ratolesť rodiny Courantovej, ktorá patrila k jednej z najvýznamnejších rodín, a on sám – ako tvrdil – si dobre pamätal na starého pána.

V posledných rokoch života dedka trápili bolesti mechúra a preto často navštevoval kúpele Bad Salzbrunn. Pamätám si, ako sme ho tam navštívili a tiež ako mňa a sestru Ernu zobrala mama na výročie jeho osemdesiatych narodenín. Bol to jeden z najväčších sviatkov v našej rodine a výraz detskej lásky a príbuzenskej spolupatričnosti. Pre mňa tiež prvý, na ktorom som sa mohla zúčastniť. O rok neskôr dedko zomrel vo veku 83 rokov po niekoľkotýždňovej chorobe.⁷

2.

Dom a obchod prebral jeho najmladší syn a dve nevydaté dcéry,⁸ a viedli ho ďalej v jeho duchu. Dom zostal stredom pre široko rozvetvenú a roztrúsenú rodinu. „Idem domov“, hovorila moja matka ešte ako stará žena, keď sa vybrala do svojho rodiska. Pre nás deti nebolo väčšej radosti ako prázdninový výlet k príbuzným do Lublinca. Riaditeľ, ktorý učil v našej škole zemepis, sa vždy po prázdninách pýtal, kde všade sme boli, a jeho ironický úsmev sprevádzal tých, ktorí neboli ďalej ako v Lublinci. Nás to však netrápilo. V malom mestečku sme sa tešili veľkej slobode. Nikto sa nám osobitne nevenoval, okrem toho, aby nám bolo dobre a boli sme spokojní. V rozľahlom dome sme sa mohli pohybovať úplne inak ako v našom tesnom nájomnom byte vo Vroclave, ktorý rodičia vlastnili v rokoch nášho detstva. Poznali sme tu

⁷ Salomon Courant mal vtedy 81 rokov.

⁸ Najmladším synom bol Alfred Courant. Jeho žena Else, rod. Schlesingerová, prežila prenasledovanie Židov v Tretej ríši. Manželia mali tri deti: Kathe (zom. 1918), Eriku (žena Karla Heilborna, s ktorým mala dve deti – všetci zahynuli v Osvienčime) a Rudolfa, ktorý emigroval do Austrálie. Dve nevydaté dcéry boli Friederika a Clara Courantové.

každý kút a s každým sme sa radostne vítali. Bola tam veľká skriňa s vrecúškami bonbónov a zásobami čokolád a šuplíky, v ktorých boli mandle a hrozienka. Všetko to bolo pred nami otvorené, ale doma sme boli tak vychovaní a nebolo nám to treba opakovať, že sami sme sa neodvážili čokoľvek si vziať. Hneď vedľa stál železiarsky obchod, ktorý bol kráľovstvom môjho strýka. Aj tam boli lákavé veci, z ktorých nám obvykle na rozlúčku dali nejakú drobnosť, napr. vreckový nožík, nožničky a pod. V trhové dni, keď sa do obchodu hrnuli sediaci a nebolo dost' rúk na obsluhu, sme neskôr, keď sme už boli väčšie, mohli aj trochu pomáhať. Boli sme veľmi hrdé, keď sme pochytili niekoľko omrvíniok poľského sliezskeho nárečia, ktoré nám umožnili dorozumieť sa s klientmi a ešte viac, keď niektoré z nás zverili obsluhu pokladne. Večer sa sedelo na schodoch obchodu alebo sa prechádzalo po „rýnku“, kde sme stretávali starých známych sediacich na lavičkách pred domom a v strede medzi vysokými stromami stála socha sv. Jána Nepomuckého.

Chodili sme tiež na prechádzky do lesa a na pekný cintorín na jeho okraji, kde boli pochovaní naši starí rodičia a v malých detských hrobch súrodenci, ktorí zomreli dávno pred našim narodením. Vrcholom našich prázdninových radostí bola cesta vozom k príbuzným, ktorí bývali v inom hornosliezskom mestečku. Najviac nás však ťahala do rodiska našej matky hlavne láska k jej súrodencom. Strýko bol trochu skúpy na slovo, ale vždy dobrý a priateľský. Jeho žena a mladšia z našich dvoch tetiek si delili medzi seba vedenie domácnosti. Predbiehali sa v mladistvej samopaši, humore, vtipoch a prekárani. Mohli sme sa k nim správať ako k seberovným. Naopak k našej tete Mike (Friederike) sme hľadeli s úctou. Zastávala v dome miesto, ktoré kedysi patrilo babičke. Viedla účtovné knihy, bola poradcom strýka vo všetkých veciach a dôverníčka všetkých jeho súrodencov, tak starších ako mladších a neskôr aj ich detí. Máme jej portrét z mladosti, ktorý ukazuje jej veľký pôvab, dievčenskú čistotu a hlbokú vážnosť. Teta Mike bola jediná v dome, ktorá si zachovala rodičovskú vieru a starala sa o udržanie židovskej tradície, zatiaľ čo u ostatných vzťah k židovstvu na náboženskom základe zanikol. Žila dost' osamotená vo svojom inak usporiadanom prostredí a jej duch túžil vyjsť mimo úzky okruh domácich a obchodných záležitostí a malomestského života. Rada čítala a na rodinné sviatky pripravovala spolu s inými sestrami malé scény, v ktorých boli jednotlivci vykresľovaní ostrým pohľadom a láskavým humorom. Pri pobyte vo Vroclave alebo v inom väčšom meste rada navštevovala divadlo. Jeden z jej bratov, ktorý si podobne ako ona nezaložil rodinu, ju brával so sebou na letné cesty. Keď sme boli väčší, veľmi si vážila naše návštevy. Pýtala sa nás na štúdium, na naše názory na to či ono a zasahovala tam, kde sa jej to zdalo potrebné, nešetiaci napomenutiami a dokonca karhaním. Ostatne sme skutočne boli príliš vážni a málo sme sa tešili zo sveta. Mala rada – možno ako protiváhu svojho ťažkého života – ľudí príjemných, veselých a chcela, aby bol náš život jednoduchší ako jej vlastný. Posledné roky pred smrťou trpela stratou svojho rodného domu v Hornom Sliezsku. Lublinec leží neďaleko poľskej hranice. Počas celej vojny tadiaľ prechádzali vojenské transporty

a moje tety sa veľmi horlivo venovali ošetrovaniu vojakov. Nejednu noc pritom prežili na nádraží. Môj strýko bol vtedy dôverník nemeckých úradov pre rozdeľovanie potravín. Celá naša rodina pritiahla na seba nenávisť Poliakov za svoju rozhodnú podporu nemeckej veci.

Počas plebiscitu rodina zmobilizovala všetky svoje sily, aby výsledok dopadol v prospech Nemecka. Viac než 50 potomkov rodiny Courant narodených v Lublinci sa zišlo, aby odovzdalo svoj hlas. Koľko sa len zместilo, bolo ubytovaných v rodnom dome, ostatní sa museli ubytovať inde, ale zhromažďovali sa denne pri spoločnom stole, kde bolo o nich čo najlepšie postarané. Smutný výsledok plebiscitu bol o to bolestnejší, že všetky snahy sa ukázali márne. Lublinec prešiel do poľských rúk (v samom meste prevažovali nemecké hlasy, ale pretože sa zratúvali hlasy z mesta a okolia, väčšinu dosiahli Poliaci). Moji príbuzní tam nemohli a nechceli naďalej zostať, predali dom a opustili rodisko.

Strýko Albert sa so ženou a deťmi presťahoval do Opole, ktoré leží v nemeckej časti Horného Sliezska, obidve tety však odišli do Berlína, kde spolu so svojím neženatým bratom Emilom bývali v spoločnom dome. Bolo to obdobie veľkého nedostatku bytov. Aby si našli ubytovanie, kúpili dom spolu s nájomníkmi. Nebol v ňom však pre nich žiadny voľný byt. Ich nábytok musel zostať v obchode a oni sami bývali vo vlastnom dome v dvoch zariadených izbách, za ktoré museli draho platiť vlastným nájomníkom. Nadmerné vypätie a úsilie posledných rokov, strata vlasti, koniec práce, na ktorú boli zvyknutí, chýbanie pravidelného rytmu života a príjemného bývania podlomili sily mojej tety Friederike. Počas jednej cesty do Sliezska dostala vo Vroclave silnú mozgovú príhodu a trvalo dlho, než opäť nadobudla vedomie. Celá rodina sa strachovala o jej život, hoci podľa názoru lekárov by pre ňu bolo lepšie, keby sa už nebola prebrala. Počiatočná paralýza však pomaly ustupovala, pomaly sa jej vracala reč a zrak a neskôr aj všetky ostatné schopnosti.

Najprv sa o ňu starali rozliční príbuzní, pokiaľ sa jej stav znova nezhoršil natoľko, že jej súrodenci uznali za nevyhnutné dať ju do nemocnice. Ale moja matka, podporovaná deťmi, sa tomu rozhodne bránila. Cítili sme totiž, ako veľmi by teta trpela, keby bola odkázaná ustavične žiť medzi cudzími. Jej veľká láska k príbuzným, toľkokrát predtým potvrdená mnohými dobrými skutkami, sa vôbec nezmenšila. Jediný spôsob vdáčnosti, ktorú jej teraz bolo možné preukázať, bolo umožniť jej žiť medzi svojimi. Preto ju moja matka prijala do svojho domu s jej sestrou Clarou, s ktorou ustavične žila. Žila u nás ešte dva roky a moja matka sa musela pozeráť, ako pomaly odchádza jej milovaná sestra, ktorá bola od nej o 10 rokov mladšia. Teta postupne stratila vládu v rukách a nohách a schopnosť reči. Nakoniec jej zostalo iba niekoľko mechanicky opakovaných slov alebo formúl, ktoré mali vyjadriť zmysel, na ktorý už nenachádzala primeraný výraz. Postupne stratila nielen schopnosť reči, ale zanikali aj jej rozumové schopnosti. Nakoniec bolo ťažké odhadnúť, čo vôbec ešte chápe. Bola neustále nepokojná, takže ju nebolo možné nechať bez dozoru, lebo sa pokúšala vstať a odísť. Asi mala pocit, že je medzi cudzími a chcela sa vrátiť

domov. Strata všetkých rozumových schopností však nenarušila jadro jej osobnosti. Zostala dobrá a milá, vďačná za najmenšie služby. Keď už nemohla hovoriť, d'akovala hladkaním, hoci keď bola zdravá, bola v tom zdržanlivejšia. Keď zomrela, mala 67 rokov. Ja som vtedy nebola doma,⁹ ale matka a sestra Rose boli pri nej v poslednej hodine, jednej z najbolestnejších v celom jej živote plnom utrpenia.

3.

Matka, ako som už spomenula, bola štvrtá z 15 súrodencov rodiny Courant (ako deti sme sa naučili týchto pätnásť mien rytmicky, podobne ako sa na hodine náboženstva učili mená 12 synov Jáкова: Cilla, Jakob, Gustel / Selma, Siege, Berthold, Mälchen / David, Mika, Eugen, Emil / Alfred, Clara, Emma). Od ranej mladosti bola zvyknutá na neúnavnú prácu. Od šiestich rokov opretekly pletla so svojou sestrou, čo je doteraz jej obľúbená činnosť. Keď nemá žiadnu súrnejšiu prácu vo firme alebo doma, pletie a zároveň číta. Bol to však počas celého jej života jej jediný oddych. Už som spomínala, že striedavo so svojimi sestrami viedla veľkú domácnosť a pomáhala v obchode. Už ako osemročná bola taká obratná, že rodičia ju v prípade potreby posielali k cezpoľným príbuzným na pomoc. Žiadna práca pre ňu nebola ťažká a vážili si ju natoľko, že aj skúpy strýko jej z vďaky daroval drahé darčeky, ako napr. klobúk, ktorý sa hodil pre dámu. Uprostred zimy chodila s ním na trh a inkasovala peniaze za tovar, zatiaľ čo on predával. Pobyt u strýka sa skončil dosť typickým spôsobom. Raz sa dal uniesť hnevom a nepekne sa vyjadril o jej rodičoch. To nezniešla. Tajne utiekla a na nejakom voze sa priviezla domov.

Keď bolo v dome veľké pranie, slúžky vstávali ešte v noci. Keď mala mama 10 rokov, chcela sa tiež naučiť prať. Hoci sa z nej smiali, vstala zavčasu ráno a išla s ostatnými do práce. Pretože bola ešte nešikovná, zranila si prsty a žieravý mydlový lúh jej spôsobil veľké bolesti, ale zaťala zuby a vydržala a nasledujúce ráno bola znova pri praní.

Keď sa v obchode zaúčali noví zamestnanci (často chlapi z príbuzenstva), zverili ich mojej matke. V dome, kde bolo plno práce a detí, bývalo veľmi veselo. Žartovalo sa, smialo a spievalo. Najmä, keď prišli domov študujúci bratia a bratrance na prázdniny a na veľké rodinné sviatky, narodeniny a svadby, bolo vždy veľmi živo a veselo. Matka sa ešte ako dieťa naučila trochu hrať na klavír. Neskôr už nemala na to čas, ale niekoľko taktov Straussovho valčika *Víno, žena, spev* dokáže ešte aj dnes zahrat' spamäti. Na svoje 70. narodeniny ešte tancovala s najstarším vnukom a o rok neskôr na svadbe mojej sestry Erny tancovala valčík so ženíchom.¹⁰

Môjho otca matka spoznala, keď mala 9 rokov. Z tých čias pochádza aj jeho najstarší list. Písomný kontakt udržiaval on a jeho sestry. V listoch z neskorších rokov sa postupne objavujú narážky, ktoré ukazujú, ako veľmi si želal manželstvo. Rodina

9 *Friederike Courantová (1859 – 1926). Zomrela keď Edita Steinová bola učiteľkou v Speyeri.*

10 *Augusta Steinová mala vtedy (4. októbra 1919) 70 rokov; jej najstarším vnukom bol Gerhard Stein, syn Paula Steina; svatba Erny Steinovej a Hansa Bibersteina sa konala 5. decembra 1920.*

môjho otca zachovala voči mojej matke aj po jeho smrti veľkú úctu a oddanosť. Vydala sa, keď mala 21 rokov. Otec vtedy pracoval v obchode s drevom Vdova S. Steinová v Gliwiciach. Vlastníčkou firmy bola moja babička Johanna Steinová, rod. Cohnová.¹¹ Bola to prísna a zároveň starostlivá matka. Žiadne z jej detí by sa jej neodvážilo protirečiť, aj keby sa očividne mýlila. Veľmi si vážila svoju matku a tá sa najčastejšie odvážila vyjadriť odlišný názor. Napríklad sa rozhodla brániť svojho mladšieho švagra Leona, keď sa chcel stať hercom, čo by podľa názoru babičky bola „hanba“ rodiny, a vzala ho k sebe, keď ho jeho matka už nechcela v dome. Leon vstával v noci a deklamoval svoje role. Keď ho počula, ubezpečila sa o správnosti jeho rozhodnutia a pokúsila sa o sprostredkovanie v spore medzi ním a babičkou. Neskôr bol známy ako autor komédií a riaditeľ divadla pod menom Leo Walter Stein. Niektoré jeho scénické výtvory, ako napr. *Baletka kráľa* či *Liselotta z Pfalzu*, boli z dôvodu ich národného obsahu uznané, aby mohli byť uvádzané v nemeckých divadlách Tretej ríše. Moja babička, na rozdiel od mojej matky, nevedela viesť firmu. Plne sa spoliehala na vedúceho obchodu, ktorý ju klamal, a nikto ju nedokázal presvedčiť, že tento človek si nezaslúži takú dôveru. To nakoniec viedlo mojich rodičov k ukončeniu obchodných vzťahov a opusteniu Gliwíc. Vybrali sa do rodiska mojej matky, aby si s pomocou jej rodičov otvorili vlastnú firmu.

Keď sa rodina presťahovala do Lublina, bolo v nej už päť detí. Moja matka porodila jedenásť detí, z ktorých štyri zomreli v detskom veku. K smutným spomienkam, o ktorých matka často hovorila, patrila epidémia šarlachu v Gliwiciach (takéto epidémie sa vyskytovali v Hornom Sliezske dosť často). Vtedy zomrela malá Hedwiga, veľmi milované dieťa, ktoré už začalo aj trochu pomáhať. Môj najstarší brat Paul prekonal chorobu, ale podľa názoru matky bol od tej doby iný. Z pekného, nadaného a živého dieťaťa sa stal tichý, nesmelý a uzavretý človek, ktorý nikdy nedokázal dostatočne uplatniť svoje schopnosti.

Roky prežité v Lublinci boli ustavičným bojom s hospodárskymi ťažkosťami. Pre moju hrdú matku bolo veľmi ponižujúce ustavične žiadať o pomoc rodičov. V Gliwiciach pochovala aj malého Ernesta, ktorý jej bol osobitne drahý. Dvoje iných detí zomrelo v dojčeneckom veku, preto bola bolesť po ich strate o niečo menšia než po smrti starších.

Moji rodičia bývali v takzvanej „vile“, peknom, malom domčeku s veľkou záhradou, ktorý patrilo starým rodičom. Matka veľmi rada pestovala ovocie a zeleninu a mala pri tom šťastnú ruku. Zasadila rad jabloní, ale ovocie z nich už sama nevládala zbierať. Dom a záhrada prešli neskôr do vlastníctva istej spriatelenej rodiny. Keď sme v lete prichádzali na návštevu, mohli sme sa v záhrade hrať a natrahať si toľko jabĺk, koľko sme len chceli. Z tých čias utkvela matke v pamäti jedna udalosť,

11 *Dedko Edity Steinovej z otcovej strany, Samuel Joseph Stein (1778 – 1860) bol dvakrát vdovcom, než sa oženil s Johannou Cohnovou. Z týchto troch manželstiev sa narodilo 23 detí a z tretieho manželstva s Johannou Cohnovou pochádza otec Edity Steinovej, Siegfried Stein, ktorý zomrel tragicky v dôsledku snežného úpalu 10. 7. 1893.*

ktorú často rada rozprávala. Jedna z mojich sesterníc, vtedy trojročné alebo štvorročné dieťa, prišla k nej na návštevu práve v čase dozrievania uhoriek. Matka vzala niekoľko kusov a vložila jej ich do zástery. Natešené dievča rýchlo bežalo domov, držalo zásteru pevne za rohy a už zďaleka volalo: „Tete Gustel vyrástli uhorky.“ Keď roztvorila zásteru, zostalo prekvapene stáť: všetky uhorky po ceste stratila.

Matka doteraz s veľkou radosťou sadí a zbiera úrodu a plodmi bohato obdarúva iných. Dodržiava pritom starý židovský zvyk, že prvé ovocie každého druhu sama nezje, ale ho rozdá. Nie vždy sa však dokáže rozhodnúť, že ho dá skutočne chudobným, ako by to malo byť, lebo je to v rozpore s jej veľkou láskou k pokrvným príbuzným, najmä k jej súrodencom.

Roku 1883 zomrela moja babička. Sestra Rose, ktorá sa narodila týždeň pred jej smrťou, dostala ako druhé jej meno Adelheida (u Židov nie je zvykom dávať deťom mená ešte žijúcich členov rodiny). Tri sesternice narodené o rok neskôr tiež dostali toto meno ako vlastné.

Pretože v Lublinci rodičia nemohli zlepšiť svoju materiálnu situáciu, rozhodli sa presťahovať do Vroclavu. Urobili tak aj kvôli deťom, ktoré už museli odísť z domu, aby mohli navštevovať vyššie školy. Môj brat Paul už študoval na gymnáziu v Opole a Kreuzburgu a veľa trpel nepochopiteľným, nechápavým správaním príbuzných, u ktorých býval. Z mojich šiestich starších súrodencov sa traja narodili v Gliwiciach a traja v Lublinci. Sestra Erna v čase presídlenia do Vroclavu mala sotva šesť týždňov (na Veľkú noc 1890). Rodičia si prenajali bývanie na Uhoľnej ulici. Malý domček, v ktorom som sa narodila, už dávno neexistuje a na jeho mieste postavili nový, veľký dom. Blízko neho si prenajali sklad, kde si môj otec otvoril nový obchod s drevom. Majiteľkou domčeka bola stará, zlostná žena, ktorá sťažovala život mojej matke, ako sa len dalo. K tomu sa pripájali vážne problémy s vyživením rodiny; nová firma bola zaťažená dlhmi a nerozvíjala sa tak rýchlo, ako sa očakávalo. Matka znášala ťažkosti aj v manželskom živote, ale nikdy o tom nepovedala ani slovo. O otcovi hovorila vždy iba tónom srdečnej lásky a dokonca dnes, po desiatkach rokov, keď stojí nad jeho hrobom, vidieť, že bolesť po ňom ešte stále nevyhasla. Po jeho smrti nosila už iba čierny odev.

Otec zomrel na úpal počas obchodnej cesty. V horúci júlový deň si chcel kvôli kúpe dreva obzrieť istý les a veľký kus cesty musel prejsť pešo. Poštár, ktorý tadiaľ prechádzal, ho z diaľky videl ležať pri ceste, no myslel si, že si tam ľahol, aby si odpočinul, a viac sa o neho nestaral. Iba keď sa o niekoľko hodín vracal späť a videl ho stále ležať na tom istom mieste, prišiel k nemu a zistil, že je mŕtvy. Správu oznámili mojej matke, ktorá nevoľne previezla do Vroclavu. Miesto, kde zomrel môj otec, sa nachádza medzi Frauenwaldau (Bukowice) a Goschütz (Goszcz). Blízko sa nachádza pila, kde pre nás často spracúvali čerstvo zoťaté stromy. Dobrí vlastníci pily pomohli mojej matke v tých ťažkých dňoch, čo im nikdy nezabudla. Keď neskôr sama v tom okolí kupovala lesy a kázala ich stínať, pán Ludwig ju osobne vozil na voze na stanicu a často ju sprevádzal na cestách. Ak bolo treba pri ceste prejsť cez

vodu, preniesol ju na rukách. V horúcich letných dňoch ju jeho dobrá žena posilňovala studeným cmarom a v mrazivej zime horúcou kávou. Tak vzniklo priateľstvo na celý život. Matka posielala z mesta početnej rodine odev a koloniálny tovar. Za to sa jej oni pri príchode do Vroclavu odmieňali dedinským chlebom, maslom, čerstvým syrom a občas aj kaprom alebo niekoľkými lieňmi. Keď sa vydávala ich najstaršia dcéra, naša rodina sa, samozrejme, musela zúčastniť na veľkej dedinskej svadbe. Osobitne poctení sa cítili, keď im moja matka zverila do opatery na celé letné prázdniny mňa a sestru Ernu. Ubytovali nás v „lepšej izbe“, kde bola čisto vydrhnutá podlaha posypaná bielym pieskom. Boli sme obsluhovaní po pansky, zatiaľ čo všetci ostatní jedli v kuchyni z jednej misy, a zažívali sme všetky nepoznané radosti dedinského života, ako bolo pasenie kráv, viazanie snopov alebo vyťahovanie živých rýb holými rukami z čistého potoka. Boli to najšťastnejšie prázdniny počas celého nášho školského života.

4.

Na pohreb otca sa zišli príbuzní a radili sa medzi sebou, čo by mala teraz urobiť moja matka so siedmimi deťmi, bez akýchkoľvek prostriedkov pre život. Zadlženú firmu by bolo treba predať, kúpiť nejaký väčší byt a prenajímať zariadené izby. Ak nájom nebude stačiť, bratia doložia. Matka mlčala, iba vrhala veľavravné pohľady smerom k najstaršej dcére, ktorá mala vtedy 17 rokov. Už sa rozhodla. Bude sa prebýjať životom sama a od nikoho neprijme podporu. Samozrejme, v obchode s drevom sa ešte veľmi nevyznala, lebo hromada detí jej zaberala celý čas. Bola však dcérou obchodníka a mala od prírody osobitné obchodnícke nadanie: vynikajúco počítala, mala správny pohľad na to, čo je „obchod“, odvalu a rozhodnosť, aby zasiahla v správny okamih a súčasne dost' opatrnosti, aby príliš neriskovala, ale hlavne mala veľké nadanie v zaobchádzaní s ľuďmi. Rýchlo si osvojila poznávanie materiálu a spôsob počítania dreva. Postupne, krok za krokom, dosahovala stále lepšie výsledky. Nebolo vôbec ľahké nakrmiť a obliecť sedem detí. Nikdy sme nehľadovali, no boli sme zvyknutí na najväčšiu jednoduchosť a šetrnosť. Niečo z toho nám zostalo doteraz. V kruhoch, v ktorých som sa pohybovala neskôr, som sa často odlišovala svojou skromnou garderóbou, a hoci mi to bolo nepríjemné, ako každá výnimka, nikdy sa mi nepodarilo dosiahnuť zásadné zlepšenie.

Matke nestačilo, že uspokojovala naše najnevyhnutnejšie každodenné potreby. Ďalšou veľkou úlohou, ktorú si stanovila, bolo, aby nikto nevyčítal môjmu otcovi jeho nesplatené dlhy, ktoré postupne uhradila do posledného fenigu. Neskôr bolo treba deťom zabezpečiť dobré vzdelanie. Keď otec zomrel, mal môj brat Paul 21 rokov. Navštevoval gymnázium až do prýmy, no na univerzitné štúdium chýbali prostriedky. Možno by sa aj bolo našlo nejaké riešenie, keby na tom veľmi trval, ale on nedokázal „presadzovať svoje za každú cenu“. Pretože bol vášnivým čitateľom, išiel za učňa do kníhkupectva. Nezostal tam však dlho. Matka potrebovala pomoc vo svojom podniku. Vždy sa mi zdalo zaujímavé, že sa nikdy nenaučila účtovníctvu

a nevedla účtovné knihy. Jednala so zákazníkmi, väčšinou stolármi, kolármi, tesármi, drevorezbármi, stavebnými podnikateľmi a dodávateľmi, veľkoobchodníkmi, veľkostatkármi a poľskými Židmi, ktorí prichádzali ako sprostredkovatelia tovaru. Merala a rákala dosky a keď bolo treba rýchlo vyložiť náklad, vyliezla na voz a opretekou s robotníkmi zhadzovala dolu ťažké fošne.

Nemala však rada suchú úradnícku prácu (aj ja som k nej vždy mala taký odpor ako k žiadnej inej aktivite). Dlhý čas viedol za ňu účtovníctvo švagor a strýko Jakob Burchard. (Jakob Burchard bol brat mojej babičky a za manželku si vzal sesternicu Cilli Courantová, druhú dcéru Salomona Couranta, sestru Augustiny Steinovej.) Potom prebral účtovníctvo môj brat Paul, kým aj on neprenehchal miesto svojmu mladšiemu bratovi a sám nezískal prácu v banke, kde pracoval desiatky rokov ako úradník. Veľmi svedomite a dôkladne plnil svoje úlohy, no napriek tomu sa nedočkal uznania. Nedostatok uspokojenia z práce si nahrádzal v krátkych voľných chvíľach knihami, hudbou a výletmi. Pred niekoľkými rokmi odišiel do penzie a mám dojem, že teraz sa cíti lepšie ako kedykoľvek v živote. (Ak na týchto stránkach musím napísať niečo, čo sa môjmu drahému príbuzenstvu môže zdať ako kritika ich slabostí, nech mi to prepáčia. Nemôžem si predstaviť život matky bez toho, aby som nehovorila o tom, čo prežila so svojimi deťmi a pretrpela kvôli nim. Keď nakoniec príde rad na mňa, nebudem k sebe pristupovať jemnejšie ako k iným.)

Sestra Else¹² mala byť oporou matky a prebrať od nej vedenie domácnosti. Bola však veľmi nadaná a rozhodla sa stať učiteľkou (jediný možný typ vzdelávania dostupný vtedy pre dievčatá). Matka nakoniec súhlasila a Else začala študovať na učiteľskom seminári. Napriek tomu sa musela starať o domácnosť a najmladších súrodencov, kým mladšie sestry neboli schopné prebrať jej povinnosti. Viedla domácnosť tak prísne a šetrne, že všetci trochu vzdychali pod týmto jarmom. Výnimku robila iba pre mňa, lebo ako malé dieťa som ešte bola zvyknutá na nežnosti a rozmaznávanie. Bola som veľmi hrdá na toto vyznamenávanie a peknú sestru som obdarúvala veľkou láskou. Matka kedysi povedala, že každé jej dieťa je pre ňu osobitou hádankou. Jej najstaršia dcéra, neobyčajne pekné a nadané dievča s mnohostrannými záujmami, bola stále obklopená učiteľmi a učiteľkami.

Došlo k tomu, že sa začala považovať za niečo lepšie ako jej okolie, na príbuzných začala hľadieť trochu zhora ako na menej významných ľudí a doma nebola nikdy spokojná. Často bola dlhý čas ako hosť u príbuzných, väčšinou kvôli starostlivosti o chorých, pretože len čo bola v našej rozvetvenej rodine potrebná pomoc, posielala tam matka jednu z dcér; občas však odchádzala len kvôli zmene. Niekoľkokrát tiež prijala miesto vychovávateľky na vidieku. Keď sa však ocitla ďaleko od nás, túžila po návrate ešte viac než predtým po odchode. Tento nepokoj ju nikdy neopustil, dokonca ani vtedy, keď si založila vlastnú rodinu; takmer na tom stroskotalo jej manželstvo. Už krátko po sobáši začala nariekať, že je oddelená od

12 *Else bola najstaršia dcéra Steinovcov (29. 6. 1876, Gliwice – 23. 11. 1956, Bogota). V r. 1903 sa vydala za hamburgského dermatológa Maxa Gordona.*